

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

afară de Iuliu, August)
o dată pe lună

REDACTOR:

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament:

Pe an 6 fl (14 franci)
Pe ½ de an 3 fl (7 fr)

ROMÂNII ÎN LITERATURA ITALIANĂ.

(Marco Antonio Canini: *Prolozione al corso di lingua rumana*; Giovanni Papanti: *I parlari italiani in Certaldo*; R. Lovera: *Grammatica rumena*.)

Foarte puțin s'a scris în literatura italiană despre poporul român și literatura sa. *Del Chiaro* de Firenze a fost primul, care cu lucrarea „*Rivoluzioni moderne della Valacchia*” a făcut cunoscută înaintea italienilor nația noastră. De atunci numai unele notițe și traduceri au apărut, cari însă foarte puțin au contribuit la lățirea numelui românesc. La 1884 dl Marco Antonio Canini a tipărit în Venezia, unde el a fost profesor de limba română la academia comercială, o broșurică: „*Prolozione al corso di lingua rumana alla scuola superiore di commercio*,” în careă, deși sunt unele esagerări și declamări goale, dar totuși face o icoană destul de vederată despre poporul și literatura română.

La 1875 s'a serbat V. centenarul „di messer Giovanni Boccacci” în *Certaldo*, când dl Giovanni Papanti a odat o lucrare foarte prețioasă pentru dialectologia italiană: „*I parlari italiani in Certaldo*,” carea cuprinde novela nouă din „*Giornata I.*” a lui Boccaccio tradusă așa zicând nu numai în toate dialectele italiene, dar și în toate limbile romanze. Versiunea istro-română ca material, are o valoare mare pentru filologia noastră: cea macedo-română și daco-română nici că în samă nu s'e poate lua. Versiunea macedo-română este făcută de S. C. Massimu, ear daco-română de Arone Densu-

șianu. Fără s'e perd mult tîmp cu lucrarea lui Massimu, mă mărginesc cu dechiera, că versiunea făcută de dînsul este pur și simplu o falsificare, căci limba apărută în ea nu-i limba vorbită de macedo-români, ci o limbă care numai în crerii lui Massimu a viețuit. Tot astfel sunt silit a judeca despre versiunea lui A. Densușian, care nu s'a sfiit astfel a grăi despre versiunea literară: „*Questa versione è fatta nella lingua litteraria di tutta la Dacia Trajana, cioè dal fiume Tissa fino al Danubio e il Ponto-Eussino*” (Brassiovu în Transilvania). Nu-o s'e trag socoteală cu megalomania exprimată în șirurile citate, dar trebuie s'e mă exprim francamente, că vai de limba română, dacă un astfel de limbă i-ar s'ervî de limbă literară. Ce s'e mai zic despre versiunea populară, care este scrisă cu o ortografie groaznică, esagerat etimologică, în care găsim cuvinte ca *contra* etc.? Aferim limba populară română:

„Dicu asia-dara, că pre timpurile celui d'antaiu domnu din Cipru, dupa cucerirea Terei-Sante deatra Gotfridu Bullione, se intimplă că o domna vediuta din Gasconia se duse sese inchine la Mormentu. deundo intornandu, la ajungerea în Cipru fû reu bajocurita de nisece oameni blastomati, si ea ne potendu-se mangaiu d'aceasta dorere, cugetă sese duca sese planga la domnu, dar' ore-

cine i dise că se va osteni în-desiertu, ca-ci elu era d'o vietia atatu de slaba si cu pucina vadia, incatu elu nunumai nu resbună cu dreptate bajocurile altuia, fara nenumerate bajocure facute lui însusi le suferea cu o rusinosa ticalosia, astu-foliu incatu ori cino avea vre-unu necasu si versă foculu facandu-i vre-o bajocura seu rusine. Doamna audiendu acesti'a si desperandu de resbunare, pentru a se mangaiă incatu-va de dorerea sa, se hotari se-si bata jocu de misielatatea disului Domnc, si ducandu-se plangendu inaintea lui, i dise: „Maria-Ta, eu nu vinu la faci'a ta pentru resbunarea ce-o asteptu de vetemarea ce mi s'a facutu, fara că respaltire pentru aceea, te rogu se me inveti cum suferi tu vetemariile, ce am intielesu căti s'au facutu, pentru-că invetiandu dela tine se potu portă si eu cu rabdare pe a mea, care (scie Domnedieu puté-voiu face) cu placere ti-o daruescu, dupa-ce scii se lo porti asia de bine.“ Domnulu pan' aci tardiu si nepasatoriu, că-si candu s'ar' desteptă din somnu, incependu dela vetemarea facuta acestei domne care o resbună aspru, se facu cel mai ager urmatoriu al fia-caruia, care ar' fi facut d'aci inaintea ceva contra vadiiei coronei sale.“

Poftim și din versiunea literară :

„Domnulu meu, cu nu vinu la faci'a ta pentru resbunarea ce cu o asteptu de injuri'ace mi s'a facutu, fora că satisfactiune, te rogu se me inveti cum suferi tu injuriile, cari am intielesu că ti s'au facutu, pentru-că invetiandu dela tine, se potu si eu cu pacientia porta pre a mea, care (scie Dumnedieu puté-voiu face) cu placere ti-asi dá-o, dupa ce scii se le porți atatu de bine, etc. etc.“

Eată o bucată din versiunea macedo-română :

„Regele peno a ora tardiu, lentu si pregritatoriu, casi cumu de somnu regliasse incepundu cu batjocur'a fapta acestei muliere, ce cu mare vigore vin-

decă, ca mai aspru persocutoriu allu totu insului ce contra onoro commisero de auco in collo.“

Eu una nu pricep, cum oamenii aceștia i u sē rușină a păși cu astfel de minciuni înaintea străinilor, zicând că ei îi învață cum sună limba română. Ba sē află de știu și az, cari urmând calea bătuțită de acești *savantți* moreu lățesc prin lumea mare o limbă română alla Mas-sim-Donsusian. Alt leac față de ei nu-i, decât atât în străinătate cât și acasă în literatura noastră „detrahere et pellem!“

Cu bucurie trebuie să salut cartea dlui *Romeo-Lovera* : „*Grammatica della lingua rumena cōll' aggiunta d' un vocabolario delle voci più usuali*“ (Milano, 1892. Manuali Hoepli, nr. CXXIV.), căci în sfârșit și italienii au prilej de a cunoaște limba adevărată română. Nu pot însă lăsa fără desaprobaro că articolul masculin este *e-ul* (pagina 48.) 2). că *literele* (sic!) *t, d*, să schimbă în *ț, z, (d)* înainte de *i, d*. e. *tu cauți, tu vezi*, (p. 113.). Deși cârticica dlui *Lovera* este o gramatică practică, care pentru scopul acesta este destul de bună, totu-și trebuie să propună adevăruri constate de filologia modernă ; căci cine az mai operează cu *litere*, când știm bine că *sunetele* sufer schimbare ? Asta-i azbuchi, în filologie și scriitorul de gramatică trebuie să fie în curat cu toate fenomenele limbii. Apoi mai poate fi indoială, că articolul masculin este *lu* ? Cine numai întru câtva s'a ocupat cu limba veche română, este convins de faptul acesta.

Ca limbă, gramatica dlui *Lovera* ne oglindește limba adevărată română și noi tragem nădejdea, că italienii numai dobândi pot din ea.

Roma, 1896. februar.

Dr. Ghiorghie Alexiu

ÎN PENINSULA BALCANICĂ SE NAȘTE O LIMBĂ ROMANĂ.

(Urmare)

Între anii 1159—1173 călătorind Bo-niamin tudelianul din Saragosa în Pa-lestina, trecând prin Italia, Grecia etc. în Thesalia dădu de români, despre cari scrie următoarele: „La Zeitun se începu *Valachia*, acărei locuitori locuiesc pe munți. Poporul se numește *valachi* și așa fug de repede ca caprele. Depe munți fac invasiuni după pradă în posesiunile grecilor Nimeni nu cutează ai atica; nu se află împărat care să-i poată înfrîna.”¹⁾

Scriitorii byzantini înștiințările despre românii de Sud le mai adaug cu aceea, p. o. Niketas Choniates că zice, cumcă Thesalia s'a numit *Vlachia mare*, (*μεγάλη Βλαχία*); și că Aetolia și Akarmania a fost *Vlachia mică* (*μικρά Βλαχία*), ear în Epirul de Sud-Ost a fost Vlachia superioară (*Ἀνωβλαχία*). Așa dar prin 1000 a fost cunoscut numele de *vlach*, numele poporului român, pre întregă peninsula balcanică.

În secolul al XI-lea aflăm adese vlachi (români) în armatele împăraților; căci fiind nomazi ori ciobani, ca atari fiind de o construcțiune vigoroasă erau bine primiți de soldați. — Obvin și comune românești.

În 1082 pornind Alexius Komnenus din Constantinopol către Trikala în contra lui Boemund, a trecut prin comuna vlachă *Exeva*.²⁾ Tot acest Alexios luptându-se contra cumanilor în 1091, și-a adunat armată nouă parte din bulgari parte din nomazi, și pre cari limba comună îi numește vlachi, zice Anna Komnena.

În secolul al XII-lea se întretese și

¹⁾ Haec est Valachiae initium, cuius incolae montes incolunt; gens ipsa Valachorum nomen gerit, celeritate cum capriolis conferendi. E montibus in Graecorum regionem descendunt, ut spoliū et praedam auferant. Nemo illos lacescere potest, neque rex ullus eos domare potest. Iter inter Barium et Abydum, in latinește și evreește la Tafel. Vezi: R. Rosler Romänische Studien, pre pag. 104, de unde am decopiat textul latin.

²⁾ Anna Komnena, Alex. V. eis Ezeban chorion Blachikón. Anna Komnena fca lui Alexios și Irina, a scris lucrurile săvirsite de tatăl său.

istoria maghiară cu cea a imperiului byzantin, în cari adesea joacă rol vlachi, adese români. Pre atunci ora col mai puternic și cel mai destoinic domnitor byzantin Manuil Komnenos (1143—1180) pro când în Ungaria domnește foarte tinerul Gejza al II-lea (1141—1161) și asemenea tinerii copii ai săi Ștefan al III-lea (1161—1172), Ladislau II. 1162—1163 și Ștefan al IV-lea (1162—1165), căroră le urmează Béla al III-lea (1173—1195). Șeaunul regese maghiar prin desele vacanțe se clătina foarte. Și pentru aceștea timpuri scriitorii byzantini ne sunt cu mult mai bune isvoare, decât cronicile patriice³⁾ și scriitorii latini din occident.

Gejza al II-lea fraților lui Ladislau și Ștefan le a dat venite princiară (cu cuvintele cronicii: dedit ducales expensas) adese le-a fost menit venitele unei părți anumite a țării. După moartea lui fu coronat fiul seu de 15 ani, Ștefan al III-

³⁾ Cronica lui Simeon Kézai eată cât ști despre aceea epocă: »Post Belam regnavit Geicha XX annis. Tandem moritur et Albae sepelitur.

»Post hunc regnavit Stephanus annis undecim mensibus novem. Quo quidem imperante Ladislaus dux sibi usurpat regnum et corona anno medio. Albae sepelitur.

»Post istum Stephanem frater suus coronam usurpat mensibus quinque et diebus quinque. Tandem devincitur.

»Sed post hunc regnavit Bela Grecus, quem Becha et Gregor apud imperatorem Graecorum diutius tenuerant. Hic quidem fures et latrones persecutus est, petitionibusque loqui traxit originem, ut Romana habet curia et imperii. Alba jacet tumulatus.

»Post Belam vero regnavit Emericus filius ejus.

Chronicon pictum Vindebonense (1358) vorbește mai mult de Gejza al II-lea, mai virtos îi amintește călătoria prin Ungaria a imperatului german Conrad.

Dar despre Ștefan al III-lea și al IV-lea, despre Béla al III-lea, despre Emeric abia ști cu ceva mai mult decât Simeon Kézai. Pre Ladislau însă care a domnit câteva luni, în locul lui Ștefan al IV-lea, nu îl amintește nici barem cu un cuvânt.

lea. Să auzim acum pre scriitorul byzantin pre Kinnamos.

„Gejza a avut doi fii pre Ládislau (Βλαδισλαβός) și Ștefan (Στεφανος). Acestia nu știu cu ce a vătămât pre unchiul lor, care i-a pismuit foarte. Aceștia deci după ce au pribegit mai mult timp, în urmă s'a întors imperatul (Manuel) constantinopolitean, punându-se sub scutul lui. Aici unul dintre frați, Ștefan s'a însurat luând de soție pre Maria, nepoata împăratului și fata frumoasă a lui Isac Sebastokrator.

Când după moartea lui Gejza pre unul dintre ei dătina legală îl chema să ocupe tronul regesc, *căci la maghiari e aceea lege, că corona trebuie să treacă tot la unul dintre frații din viață*, împăratul s'enisui ai reduce în patria lor. De oare-ce Gejza *desconsiderind legea vechie* a fost designat de clironom pe fiul său (pe Ștefan III). Maghiarii parte din stima față de aceea lege, foarte temându-se de venirea împăratului, au delaturat pre Ștefan fiul lui Gejza din scaunul regesc, dându-l acesta lui Ladislau, ear pre Ștefan l'au împărțit cu demnitatea de *Uram*. Acest nume de demnitate adevă s'a îndatinat a însemna la magiari pre urmașul în domnie (preclironom).

După domnia foarte scurtă atât a lui Ladislau al II-lea, cât și după cea a lui Ștefan al IV-lea, eară-și s'eu suie pre tron Ștefan al III-lea. Împăratul Manuel s'impacă cu Ștefan, ducând în Constantinopol pre Béla fratele mai mic a lui Ștefan; că pre fiitorul seu ginere și următor. Dar fiind-că a pretins Dalmația, ea moșie lui Béla, nu preste mult a erupt earăși resbelul. Împăratul porni două armate contra Ungariei, una sub conducerea lui Alexios la Dunăre, de unde (de către Belgrad) s'îndreptau de comun atacurile din partea împăraților, ear cealaltă sub conducerea lui Leon Vatazes, spre Marea-neagră că de aici s'e atace de o parte pre magiarii surprinși. In aceasta armată au fost și vlachi mulți cari sunt coloniști vechi din Italia, serie Kinnamos, însoțitorul obicinuit al împăratului.¹⁾

¹⁾ Kinnamos. Edit. Bonniana. p. 261.

Iată din această vedem cumcă în numai în Thessalia și Akarmania au locuit români din armata lui Leo Vatazes. Sucezându-i acelea atacuri, Manuel mai trimisă și o a tria armată sub conducerea lui Ioan Dukas, care a devastat multe sate maghiare (hunice) din părțile Taurro-Schytyce vecinate cu Galiția. Acest fapt a armatei a fost perpetuat prin o cruce de metal cu inscripție grecească, care în traducere latină sună astfel: „Pannonica quondam numerosa hic germina stirpis Mars et dura manus sustulit Ausonium. Imperium Manuel Romae cum divus habebat, Comnenum augustae gloria prima domus.

Manuel a fost depus pre unchiul seu: Komnenus Androni pus de guvernator a Niș-ului și Branicev-ului (Νοισσώτε και Βραντζεβης). Acesta atacând viața împăratului ajunge în prinsoare, de unde scăpând s'enisuește a refugia către Halici (în Galiția). Dar când lui Andronic îi încetasé frica, ca și cum acum ar fi scăpat de persecutori, ajungând la marginile Halici-ului, atunci căzu în ghiarele vinătorilor.

De oare-ce valachii, la cari au fost ajuns vestea despre fuga lui, l'au prins și l'au dus înderept la imperatul.

Pre acest timp așadar deja prin 1164, și cu Halici erau valachii (românii) cari cunoșteau foarte bine drumul ce ducea la imperatul grecesc; așa fiind pe atunci principele Halici-ului aliatul lui Manuil, și relațiunile bisericii erau legate de Constantinopol.

In anul 1173 murind Ștefan al III-lea i-a urmat pre tron fratele seu mai mic Béla, pre care cronica maghiară îl numește grec (graecus), din cauza că a fost educat în Constantinopol unde totuși n'a devenit ginerele lui Manuil, ci încă trăind, acesta a ajuns de rege a ungarilor. După moartea lui Manuil (1180) și în Constantinopol Komnenos Alexios al II-lea (1180—1183) și Komnenos Andronicos I-ul (1183—1185) încă au domnit foarte scurt timp, cărora le a urmat Angelos Isakoos al II-lea (1185—1195) care după Angelos Alexios III. (1195—1203)

eară-ș s'a suit pro tronul împărătoșe de la 1203 - 1204, după cum vom vedea mai la vale. Acest Isac după moartea mui rii sale prime, a cerut de soție pre Margareta, pro ficia de zece ani a lui Béla al III-lea (Ὀύγγρια ἑστῆ Βελᾶς). Ne fiind bani spro acoperirea speselor nunții strălucite și a altor spese împreunato cu aceasta, astfel onarează Niketas Chroniates, scriitorul imperatului, (ἱρόδοák) a adunat darea de prin orașe și provincii atâțind prin aceasta inimiciția barbarilor ce locuiau în Ilacmus, cari înainte de aceea se numeau moestenii, car acum se numesc vlachi, pro cari i au asigurat munți neumblați și cotăți.

Vezeând deci că le mână vitele pentru dare, s'a roscolat. Conducătorii le-au fost frații: Petru și Asan, fii ai aceluia popor (ἑμογενεῖς καὶ ταυτόπορος).

Aceștia adecă au fost mers la imperatul, voind să între în armata imperatului, dacă vor căpăta moșie în Haemos, fiind aceasta asecurată prin decret împărătoșe (διὰ βασιλείου γραμματός). Aceasta cerere a lor a fost denegată, și fiind că ei s'a purtat și necuviincios, Asan fu palmuit de către Ioan Sebastokratos. Infuriindu-să prin aceasta, au prins a atăta contra imperatului pre români, cari l'a început însă a heșitat. Frații deci alergă la astuție. Au edificat însă o casă în onoarea fiului Demetriu de Thessalonica făcând să creadă poporul, că sfântul a părăsit Thesalonica și a venit să șeadă aici, căci și D-zeu voește libertatea slavilor și abulgarilor (τὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων γενεός). Ma încă au pășit la mijloc vrăjitori și vrăjitoare cari cu ochi sângerânzi și buze spumegante îndemnau poporul la rescoală; Petru și pune coronă pre cap, se încălță cu păpuci roșii și astfel ca imperat umblă printre popor.

Revoluționarii ar voi să ocupe Preslava, dar vezeând că aceasta nu le succede atacă locurile libere, ducând cu ei între munți mulți romazi liberi și vite Isac merge contra lor cu o mică armată și li și surprinde între munți; dar Petru și Asan și alți capi ai revoluțiunii dispar, și după ziua evangeliului așa sar in

Dunăre ca porcii în lac, ocupând astfel la schyți, după cum onarează Niketas Choniates, care aici numește de schyți pro cumani, pro domnii ai României orientale și ai Moldovoi. Isac cutrioră întreagă Moesia, aducând ici colea bucate, dar rugat fiind de locuitori să retrage fără de a lăsa păzitori în cotăți.

Frații Petru și Asan în speranța pradei adună între cumani cu ajutorul onarecarova, cu care reintorcându-să în Moesia, au fost deciși că vor supuno sub o domnie pre bulgari și maghiari (vlachi) pro cum au fost înainte de aceea, adecă să-i eliboreze.

În contra lor nu merge însă însuși imperatul, ei concrede armata lui Ioan Sebastokratos, care ce e drept e norocos în purtarea resbolului, dar chiar pentru aceasta devine suspicios înaintea lui Isac. Acesta deci investește de duce al armatei pre Ioan Kantakuzenus, care însă e foarte neblejnic în dispușețiunile sale (ὀκαλώς). Din care cauză conducerea armatei eară-și se concrede altuia, anume lui Vranas Alexios, însă acesta se proclamă de contraimperat în Adrinapolis, pentru care fapt a fost decapitat. O astfel de strategică însă nu poate sufoca revoluțiunea care prin intervențiunea cumaniilor a devenit un rebel periculos. Cumanii și români (vlachii) pustiesc dinpreună.¹⁾ Un aliat natural devine lui Asan și revoluționarul sârb jupan-ul Nemanja. Cu toate acestea îi succede lui Isac a ajunge o mare armată cumani în 1187 la Iambol, care ducea cu sine 12.000 prinsoneri și multe vite din Thrakia, cari apoi au fost eliberați. Ma în 1188 grecii au prins și pe muierea lui Asan, din care cauză urmă armistițiu. Pre cum se vede Asan deja în 1186 pusă pre Vasil de mitropolit independent de patriarcul de la Constantinopol, ca prin aceasta biserică bulgară eară-ș se fie independentă.²⁾

¹⁾ Βλαχοὶ ληϊζόμενοι μετὰ Κομάνων. Niketas Choniates, p. 481 și 561.

²⁾ Vasil în 1203 se zice a fi episcop de 18 ani. Theiner, Mon. Slavorum, 28.) quod mea anima desideravit per octavum decimum annum. Vezi Jirecek, Gesch. d. B. p. 226.

După anul 1190 bulgarii și vlachii au ajuns deja în posesiunea fortărețelor și răpind di Sophia moaștele st lui Ioan de Ryli, le au dus cu pompă mare în Trnovo. Aiurea încă fac asemenea, ear metropolitul Vasil tot-dea-una le primește acelea cu mare pietate, de oare-ce cu moaștele bisericilor grecești credeau a-și asecura puterea atât a noiei bisericice cât și a politiceii).

Necasarile imperiului byzantin le mai mărește expedițiunile cruciaților, care sub conducerea imperatului Frideric I-ul trecând prin Ungaria și Bulgaria ținea cătră Constantinopol de unde avea să treacă pre litoralul Asiei. Aceasta expedițiune care o a descris un participant, anume: Ansbertus, aruncă multă lumină asupra relațiunilor de atunci spre peninsula balcanică.

Imperatul germân s'a decis în adunarea din Mogunția ținută în 1188 să conducă expedițiunea cruciată. Vestea despre aceasta ajungând la împăratul grec Isac, acesta trimite delegații la Nürnberg, unde încrezuții ambilor împărați închiă alianță jurându-se pre evangeliă, că Frideric nu va trece prin imperiul grec ca inimic, ear Isac va pregăta tîrguri de proviante și va transporta cruciații în Asia.

În anul 1189 în a doua zi de Ru salii pornește armata cruciată. Regele Béla al III-lea prin delegații sei promite primire ospitală imperatului și ducilor lui. În armata cruciată e acolo „episcopus Iazarensis de Ungaria“ ce apriat voiește a fi „Iaurinensis“ astfel scriitorii înțelege pe episcopul din Győr.

Deja în 4 Iunie regele magiar primește pre imperatul lângă Strigoniu (în vicinia Strigoniae, quae et Grana dicitur, metropoli prima Ungariae), căruia regina Margareta sora regelui frances, îi donează o sațră duplă deamnă de admirat.

Prin oraș într'o casă în cinste măsură fărînă ori orz, în alta ovēs pre sama cruciaților lipsiți. Afară de aceasta regele demândă, că episcopii și orașele să

primească cu îmbelșugare armata. »Oare regele a făcut'o aceasta din frică ori iubire, o vom vedea la urmă« meditează Ansbertus suspicionând. Aici zice el, numai cu în schimbarea banilor no au pătubuit ungurii. (In solu commutatione denariorum et argenti Ungari graviter nostros angariaverunt.

În ziua nașterei Sântului Ioan botezătorul (Sânziene) în 24 Iunie cu mare greutate trec cruciații Drava prin Sirmium odinioară cetate vestită, în ziua de Sântul Petru și Pavel trec preste Sava, unde aceasta să varsă în Dunăre. Astfel dela Pojon până aici au călătorit cinci săptămâni întregi (postquam opud Prespurch terram Ungaricam attigimus.)

Pre malul Savei în o cetate ruinată de jumătate a căroi nume e Wizenburch sau Belgrad (în civitate semidirata Wizenburch dicta, quae et Belgradum dicitur) și au întins șatrele. „Wizenburch“ e Weissenburg, Belgradul de azi²⁾.

Trecând prin păduri în doi Iulie am ajuns în Brandis — astfei enarează Ansbert — unde toate celea depre năi le-am încărcat pre care, astfel până aici provientul și alte pachete au mers pre Dunăre în jos încărcate pre năi. Imperatul donă vasele regelui maghiar, voidn a l recompensa prin aceasta pentru binefacerile primite dela el; regele încă l onoră cu multe daruri pre delegații sei. Prințul de Brandis s'a purtat mișelește, ca toți grecii. El în loc să conducă armata cruciaților pre drumurile bătute, o conduce pre drumuri stâncoasă, ma și pre cale a făcut să să arunce arborii tăieți, după cum urma mandatul imperatului grec. Cruciații maghiari însă cunoscând bine căile, a prevenit cu vr'o doauă-trei zile armata curățind drumurile, neputându le

²⁾ Nu mă sfiese a intercala aci următoarea notiță: în 1189 Wizenburg e egal cu Weissenburg. În Ardeal aproape de Ocnele-Sibiului (Viz-akna), pe nemțește Salzburg. Numele de Viz e imprumutată dela colorarea apei, care se numește Weiss-wasser (Riu alb), poporul și mai demult și acum o numește Weisswasser.

¹⁾ Idem, ibidem p. 228.

contrecta mișei de greci (graeulis resistere non valentibus)

Dar cruciații esperează un eo și mai periculos. În 15 Iulie se înfundă într-o pădure seculară Aicii așteaptă în pândă greci, bulgari, sârbi și vlaclii; le atacă din când în când caștrele, împușcând eu sgeți înveninate servitorii, eo pășunav caii. „Pre care i-am potut prinde dintro ei no-au mărturisit că o au fitent aceasta la mandatul prințalui de Brandis, dar și mai virtos la mandatul imperatului grec.”

În pădurea aceasta sosesc și delegații regelui maghiar la armată, spunând că ginerele regelui imperatul Constantinopolitan n'a potut trimite delegații spre a saluta pro imperatul germân, din cauza că ol are resboiu dincolo de mare. Delegații maghiari mai fac cunoscut și aceea că după ei mai vine o nouă armată germână de cruciați și peregrini.

(Va urma.)

Paul Hunfalvy.

LEGILE ȘI DATINILE VECHI ALE SECUIILOR.

(Urmare.)

II. Libertatea personală a Săcuilor.

Săcii au fost împărțiți în trei clăsi conform averei lor, fruntașii (seniores, potiores, primores), cavalerii sau călăreții (primipili, equistes) și pedestrașii (pedites) pre cari de comun îi numeau oameni de rënd, ori comunali (communitas). Acestea trei clasă ș'au format însă un felu de cast, unde unul nu poate trece dintr'o clasă într'alta, ei precum fruntașul care sărăcind nu putea merge în resbol cu numărul recerut de oameni, devenia călăreț, ear călărețul dacă pentru sărăcie nu potea servi călare, devenia ca pedestraș, tot astfel oamenii derënd (pedestrașii) dacă se înavuțau ajungeau în rëndul călăreților. ear călăreții în rëndul fruntașilor, cu ocașiunea controrelor și știrea işpanului săcuiesc. Ce atinge libertatea personală, în aceasta privință toți săcii din toate trei clasele au fost egali și fără deosebire nobili, și fiestecare săciu depre teritorul coronei Ungariei, care ș'a potut documenta originea sa din sânge săcuiesc, a potut folosi și aievea a și folosit pretutindenea drepturile de nobil.

Pre săcii ea pre un popor care știe se moară și se trăiască pentru libertatea sa, îi depinge Bonfiniu cu următoarele cuvinte: »selavis nu o pot suferi, ca și

unii cari într'atăta adorează libertatea, cari sunt mai aplicați a muri decât a plăti dare.)¹⁾

După codicele de legi al lui Verböczy, care s'a compus din vechile legi și datini și a fost sancționat de rege, săcii transilvanieni toți sunt nobili privilegiati, »cari se folosesc de legi și datine cu totul deosebito, în celea de a le resbelului sunt cei mai esperti, și cari conform datinelor strămoșilor lor, averile și oficeile le împart între sine pro basa vitelor, a neamurilor și a ramurilor acestora²⁾.« „Toți pretind de a fi ținuți de nobili, — serie Nicolau Oláh -- ca și cari sunt rămășițele hunilor de odinioară. Nici nu vighează înzădar asupra acelui lucru, că să se folosească de acelea privilegii ale libertății: căei într'adevăr nici nu suferă pre nimeni ca în libertate se fie mai pre sus de ei. Intre ei și cel mai mic se bucură de aceeași libertate, ca și cel mai mare.³⁾ Tot astfel serie și Verancsics când enarează originea săcuilor dela hunii lui Attila; „Aceasta e originea săcuilor, de aici și au libertatea, conform cărea sunt absolut

¹⁾ Libertatis impatientissimi, quippe qui usque adeo libertatem colunt, ut mori, quam tributum solvere malint. *Bonfini l. c. p. 108.*

²⁾ *Verböczy, Decretum. Tripart. p. III. titl. 4.*

³⁾ *Oláh, Hungaria et Atti a p. 195'*

scuțiți de darea anuală și de datoriile sclavilor¹⁾.

Astfeliu între fruntașii secuilor și între călăreți, precum și între călăreți și pedestrași ori oamenii de rând, n'a existat într'adevăr nici o deosebire ceea ce privește libertatea personală, ci numai în modul de obligamentului în timpul de război și în dreptul de a purta oficii pe baza consanguinității sau a nomșugului.

A fi secuie și a fi liber a fost echivalent până atunci până când Ioan Sigismund în anul 1502 după sufocarea revoluțiunii secuiești, prin scurtarea drepturilor din constituțiunea veche a secuilor, pre comunitatea secuiască învinsă nu o a spoiat de libertatea sa, dând astfel o parte din cei aruncați în iobăgia partizanilor săi.

Aceasta o adevărește însuși regele Ludovic Marele, care când s'a ivit îndoielă despre originea secuiască a lui Paul Senyői și consăngeniilor lui așezați fiind acestia în comitatul Szabolcs în 1346, a lăsat să se facă investigațiune în cauza aceasta prin capitlul din Agria și după ce în urma investigațiunii s'au adevărit originea lor secuiească, i-a recunoscut de secui adevărați, și încă astfel că ei în privința aceasta nu sunt dători a arăta nicăiri carte de privilegiu, și că pot locui unde vor voi²⁾. Oare astfel ar fi procedat regele, dacă secuii ar fi fost coloniști aduși de vr'un rege magiar ca apărători de graniță, după cum opinează și vestește Timon, Pray, Schlöser și Hunfalvy? Și chiar dacă o vom și presupune aceasta, oare pute-o vom crede, ori rezolva cum-că dintre sute și sute de mii de secui, pre cari regele de secur nui-ar fi putut coloniza în Transilvania, dintre nobili magiari unul fiește-care s'ar fi putut folosi de libertatea ce o aveau nobili; cea ce nu se poate trage nici la îndoeală după cum adevărește legea și

¹⁾ Opurile lui *Veraacsics* t. I. p. 144.

²⁾ *Székely oklevéltár* I. p. 52. Carte de privilegiu referitoare la libertatea secuilor în timpul acesta n'a existat, și după drept nici n'a putut exista.

usul din viață. Căci de astfel de libertate a nobilimei, ca și care le competența secuilor pre întreg teritoriul coroanei magiare, nu s'au bucurat nici când nici cumanii coloniștii în patria noastră de Béla al IV-lea, cari însă se bucurau de libertatea personală și erau armași sub steagul regelui, însă pentru pământul dobândit dela regele, dătoriau cu dare (census) anuală, tocmai așa ca Sașii din Transilvania și nemții din Szepes.

III. Obligamentul Secuilor de a lua parte în război.

Secuii ca toți egali în libertate, erau dători a apăra țara cu arme, și ca nobilii țării erau obligați a servi în armata regească; însă obligamentul lor de a lua parte în armată n'a fost tocmai identic cu serviciul grănițerilor, ci din contra s'a deosebit esențial de acesta. Regulamentul adus cu privire la resculara generală a acelor trei națiuni și întărit de regele Mathia în 1463, referitoriu la secui astfel dispune: „Secuii conform dătinii străvechi sunt dători a trimite dintre ei două din trei părți ($\frac{2}{3}$) în armata țării (ad exercitum generalem), rămânând la toată întemplantarea acasă a tria parte ($\frac{1}{3}$).

Chemarea spre război să se întemplantă însă nu prin o sabie sângeroasă sau prin cartea (scrisoarea) ișpanului acelor secui, sau prin a d-lui voivod dacă acela e tot-odată și ișpan secuiesc. Când însă va pretinde că poporul să se scoale numai decât atunci căpitanul fie-cărui scaun să concheme poporul prin tobe și prin aprinderea focurilor în locurile designate spre acel scop, și cine nu se va aduna la acel signal, să și peardă capul.

Că însă se nu fie greșală nici în sculare nici în război, în timp de pace e dătoriu căpitanul fiește-cărui scaun și încă nu chiar rar, să țină controlă cu privire la arme și alte aparate de război.³⁾

³⁾ *Székely okl.* I. p. 198.

După Nicolau Oláh, — care ș'a scris înștiințarea despre secui pro timpul regelui Ioan, adică înainte de 1540, — Secuii atunci atât s'au fost înmulțit, »în-cât, când au avut resbel pro ușor au potut conserio și duce în castru 50.000 de oameni înarmați ma chiar și mai mulți!» Contemporanul mai tinăr al lui Oláh, adică Antoniu Veranesics aceea scrie despre sœui, că : „azi pot d'eo în castru treizeci de mii de oameni, fără însă ea să își laso no apărate vetrilo. De sigur servesc călare fără de nici o pregătire de resbel, și nu apar prin nici o decorațiune militară, ei încercându-se în numărul și în vitejia lor vechiă să luptă strajnic. Signalul de resbel nu îl dau prin tulpic ei prin trimbiță, și dacă lucrul nu ajunge iuto spre ciocnire, atunci urindu-să de manovre să departă.“

Obligamentul lor de a lua parte în resbel însă îl descrie astfel : „Când regii declară resbel sunt dători a lua parte pre-sposele lor, însă în deosebite condițiuni, dacă își păstrează foarte vechia libertate. Căci dacă au să se lupte contra inamicului de Nord, ori Orient sau din patrie, toți prind arme și se luptă fără întrerumpere până la finitul resbelului, dacă resbelul e îndreptat contra inamicului de Vest, atunci trimet o a zecea parte dintre ei și preste 15 zile mai mult nici nu rămăneau acolo, contra inamicului de Sud merg jumătate și atâta rămân acolo până nu mai pot. În timpul acesta cu daunele țării au suferit și ei unele pre-seurtări în libertatea lor, întru cât a fost silit a presta ajutor adeseori patriei, ce se află în periclu și încă acolo unde a pretins numai lipsa)“

Servitiurile secuiilor prestat în resbel care a fost în us din timpurile celea mai vechi, și care din lipsa constringătoare a suferit unele schimbări deja pro tîmpul lui Veranesics în mijlocul secului al XVI-lea, mai în detail îl scrie regele Ulászló al II-lea în decretul seu de privilegiu edat pro sama sœuilor în anul

1499, prin care întărește legile și datinelo străvechi a-le acestora. Când Măiestatea Sa regele, — astfel sună decretul — va porni în resbel spre Orient, adică spre Moldova, atunci toți secuii, călăreții și pedestrașii. adică sunt dători a pre-merge înaintea întregii armate a Măiestății Sale, dători fiind a aștepta ciocnirea în decurs de 15 zile pro spesolor, afară de hotarul țării, venind în derăptul armatei cu ocasiunea reîntoarcerii. Mai departe când Măiestatea Sa și va trimite delegați (suam personalom praesentiam) spre acelea părți ale Orientului, atunci numai jumătate din secui sunt dători a lua parte în modul amintit. Mai departe când Măiestatea Sa va poruși în persoană în resbel spre Sud, adică pre părțile Munteniei, atunci cară-s sunt obligați din călăreți și pedestrași să ieo parte, așteptând 15 zile ciocnirea afară de ho'arul țării Măiestății Sale, încolo mergând înaintea armatei la întoarcere îndărăptul ei; când însă în acelea părți va continua resbelul delegații Măiestății Sale, atunci secuii sunt dători a servi cu a cincea parte din ei. În urmă mai departe când Măiestatea Sa regele va porni în persoană în resbel spre părțile apusene, atunci secuii sunt dători a tremete tot dela zece ogrăzi (curți) câte un soldat plătit în serviciul Măiestatei Sale; dacă însă spre acelea părți ar continua resbelul delegatul Măiestății Sale, sau Măiestatea Sa în persoană va porni în resbel spre Nord, atunci secuii sunt dători a trimite tot numai din a 20-ea parte un soldat plătit.“

Cu ocasiunea unei astfel de trimitere a armatei din tot scaunul dintre frunțași sunt dători a da și un căpitan. Expedițiunea mai sus amintită este însă de a se înțelege astfel, încât să nu fie în contradicere cu lipsolo și periclele amenințătoare de acum a acestei țări a Transilvaniei.

Expedițiunea mai sus descrisă însă este de a se înțelege astfel, încât să nu fie în contradicere cu lipsa și pericolul amenințător de acum a țării aceștia și părțile ardeleno; ei sœuii amăsurat tîm-

1) *Oláh*, Hungaria et Attila. p. 195.

2) *Opurile lui Veranesics*, I. p. 144, 145.

pului și lipselor împrejurărilor să fie obligați a se lupta până atunci, până când cu aplanarea și încetarea necasurilor țării prin respingerea inamicului nu se va reîntoarce earăși pacea în întreagă țara, în care restemp ei nici să nu se poată folosi de datinele lor mai sus descrise. Căci pre cum se poate vedea pre timp ce merge să cască și apar alte și alte pericole și lipsă, fiind că acestea pretind dispușțiuni și sfaturi nouă, pentru aceea nu voim absolut, ca aceasta concessiune a noastră se fie contrarie lipselor de acum. Afară de celea zise să fie obligat publicul secuienesc a lua parte, cât se poate de frumos înarmat, precum a fost în datină și până acum, în toate resboaiile ce ar amenința Ardealul din ori și ce parte, la provocarea și mandatul Măiestății Sale, a voivodului actual ori a ișpanului, ma să fie obligat a vigila (invigilare) în continuu pentru apărarea patriei, din care cauză acel secu sunt absoluți de ori ce dare sau altfelu de plată, și ca nobili adeverați au fost împărtașiți de toți regii străluciți ai Ungariei în privilegii nobilitare. Mai departe când a fi să se întempe trimiterea și hotărîrea numerului lor, când aceea să se întempe prin ișpan dimpreună cu fruntașii lor, și aceștia să fie obligați ca împreună să scoale acest soi de popor, astfel însă că ișpanul să esameneze și să determine că în casa fiește cărui căpitan și fruntaș, câți oameni pot să rămână amesurat serviciului, meritului lui

și împrejurărilor timpului; nu pentru aceea doară ca Măiestatea Sa regele ar fi obligat să o facă aceasta, ci ca astfel să devină mai promți spre serviciul regese, și să poată vedea din aceasta, că sunt vrednici de grația imperatului. După-ce luptătorii s'au conerezut unui comandat de a Măiestății Sale, dacă oarecare dintre ei ar fugi sau ar ațița neînțelegero în armata Măiestății Sale, unii ca atari să-și peardă capul, ear avorea-i nobilă să treacă la Măiestatea Sa regele și comandantul lui. Cari însă cu ocașiunea unei astfel de expedițiune, încăpăți-nați ar rămânea acasă ori n'ar voi să între în armată, pre aceștia să-i poată pedopsi și globi ișpanul lor dimpreună cu fruntașii lor. Mai departe cu ocașiunea limitatiunii (limitatiók) și infiintării armatei amintite să pot scuti de ori ce expedițiuni fruntașii cu jălerii ori oame-nii lor cari locuiesc pre pământul fruntașilor, și alți oameni sëraci, cari n'au avere nobilă ce ar valora trei flořini, precum și cetățile și opidele, adocă centrele scaunelor secuiești, afară de casul când inamicul a atăcat părțile ardelene cauzând daună în ele, în care cas și aceștia să fie obligați a prinde arme amesurat limitării ișpanului secuiesc.)“

(Va urma).

Dr. Carol Szabó.

¹⁾ Monumenta Hung. Iuridico-Historica tit. I. p. 7—9.

TESAURUL DELA KRASZNA.

(Fine.)

De măsurat însă a trebuit și ordinul și ruda, căci pentru aceea au costat exagia solidi și măsurile îndatinate, fi-neța o a amesurat la amendoauă soiurile de aur sigilul.

Pre basa tuturor acelora deja Momm-sen provocându-se în opul său celebru Gesichichte des römischen Münzwesens la cuvintele din Dig. 48: Lego Cornolia

cavetur, ut qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos numos adulterinos, flavaverit, falsi crimine tenori,* care lege Corneliană își are originea dela Sulla; astfel să denunță: „Diese Bestimmung... setzt voraus das die an Geldes statt umzulaufen bestimmten Goldbarren von dem gewöhnlichen Rohgold sich äusserlich unterschieden und durch irgend ein Kenn-

zeichen ihr Korn von Staats wegen angezeigt und verbürgt ward . . . Inse adauge: „doch ist von einem den Goldbarren eigenthümlichen Stempel bis jetzt nichts bekannt, und es kann sein, dass man, um die Theilung nicht zu erschweren, die Stempelung unterliess.

Iată unei părți miei a frumoasei noastre patrie muntoasă, fostului Ardeal i-a fost dat să se servească cu documentul cel mai pre sus de toată îndoiala, ce l'a căutat savantul pentru acieverirea deducerilor sale agore. Rudelo de aur aflate în pădurea Krasznoi sunt tocmai astfel ștampelate, a căror monire a fost să circuleze în loc de bani.

Au aflat zece rude, dintre cari patru le au bucutit oamenii șpoculanți, ear pro 6 (și dintre acestea una o tăiată în două) au succés a le păstra pre sama științei, cari de presente se află sub paza casariului din Sepsi-Szentgyörgy. Le descriu ca unul care le-am vezut cu ochii (ca martor ocular).

Despre suprefața lor odată se poate observa, că au fost versate în țevi de forma unei coveți, cari probal minte au fost de fer. Aceasta o dovedește netezimea părții din jos și piezimea părților laterali a rudelor de aur. De fer nu se lipește aurul. Partea de asupra rudelor la început a fost convexă, susținând astfel și după rēcire forma convexă a liquidului ce nu s'a lipit de părății vasului. În aceasta arie convexă sunt imprimare ștampilele.

Foarte bine le-a asemănat oarecineva cu rudelo de ceară de sigilat.

Ștampilele arată două feluri de sisteme, și întēmplarea a voit așa ca 3 dintre rudo se arete o speciă de ștampilare, ear celealalte trei cecalaltă speciă

Trei dintre rude arată următoarele 3 forme de sigil.

1) În o arie cuadrată formată de linii punctate se vede șezēnd într'un brațariu (seaun cu brațe) o femeie cu veștinte lungi și împodobită cu diademă, tinēnd în mâna dreaptă un ram de palm, ear în stēnga cornul abundanței rezēmat

de umēr, la doauă dintre sigile în spaț liber înaintea feței femcii se află sēmnu

$$\frac{P}{X}$$

ear la al treilea sigil o stea cu opt coarne; sub ea în un spaț despărțit prin o linie de mărgele următoarele litere: SIRM.

2) Pre un asemenea spaț cu ceva însă mai îngust, se află trei portrete mignon, dintre cari cel din marginea stângă o mai mic decât celealalte două, de a dreapta portretelor se află literele DDD, ear de a stēnga literele NNN.

3) Pre un asemenea spaț însă cu ceva mai mic se află următoarele litere:

LVCIANVS

OBR. I. SIG. $\frac{P}{X}$

tocmai în două rēnduri.

Afară de aceasta pre ruda aceea, unde înaintea feței femeiești se vede o stea în loc de sēmnu:

$$\frac{P}{X}$$

se află însă și cu al patrulea sigil mai mārisor adecă, -

4) Pro o asemenea arie cuadrată în trei rēnduri:

QVIRILLVS
ET DIONISVS
* SIRMSIG

după litera din urmă o frunză de palm culcată

Pre celealalte trei rude nu se află sigilul nici cu celea trei portrete mignon (nro 2), nici cel cu femeia șezēnd (nro 1), ci numai cel de sub nrul 3 și încă unul:

5) În un asemenea cuadrat în trei rēnduri:

FLFLAVIAN
US PRO. SIG.
ADDIGMA

și după litera din urmă frunza de palm culcată.

Să vodem mai întâi ordinea sigilelor pre rude:

Ruda I., e de lungimea 16.8 cm. de

greutatea 409 grm., sigilele sunt astfel așezate pre ca din stânga către dreapta: 4, 3, 2, 2, 1.

Ruda II., e de lungimea 16·7 cm., de greutatea 372 grm. ordinea sigilelor: 3, 3, 2, 1.

Ruda III., lungimea 16 cm., greutatea 339 grm. ordinea sigilelor: 3, 2, 1.

Ruda IV., lungimea 16·7 cm., greutatea 476 grm. ordinea sigilelor: 5, 3, 5—5, 3, 5.

Ruda V., lungimea 17·6 cm., greutatea 372 grm., ordinea sigilelor: 5, 5, 3, 5, 5.

Ruda VI., (în două bucăți) lungimea 17·3 cm., greutatea 456 grm., ordinea sigilelor: 5, 5/5, 5, 3, (bucata pre care se află două sigile e de greutatea 208 grm., iar pre care se află trei sigile e de greutatea 248 grm., și pre aceste din urmă trei rude sigilele sunt și întoarse unul față de celalalt).

Să vede deci, că rudele nu sunt tocmai de greutate egală, de ce nici n'a fost lipsă; dar decât fontul roman (327 grm.) fiește-care e mai grea.

Ce sunt dar sigilele descrise? Pre femeia do pre sigilul nro 1 o caracterizează cornul de abundență. De și sub ea se află clar cuvântul SIRM prescurtat care nici cum nu se poate întregi altcum decât în *Sirmium*, totuși aceasta femeie nu e simbolul ori geniul orașului Sirmium, ci e *Moneta*, și e foarte probabil că acel semn asemenea frunză de palm pre care o ține în mâna dreaptă în locul cumpenii; e simbolul orașului Sirmium.

Ca și când acest sigil ar voi să însemneze: *Moneta Sirmiensis*. Dacă e așa atunci sigilul acesta numai aceea poate însemna, că ștampilarea s'a întemplat în monetăria din Sirmium. Monetăria sirmiană înainte de Constantin Marele nu e amintită și e foarte verosimil, că Constantin o a înființat atunci, când cam prin 317 și a străpus domiciliul aici în acest oraș mai însemnat a provinciilor de nou cucerite dela Liciniu, și care deja și înainte de aceea a fost un punct strateg

a armelor necesare spre înarmare, și unde a fost și curtea împărătească. Astfel primul dat cu priviro la stătorirea opocii, în care s'au bătut aceste rude, e acela cumcă nu pot fi din timp mai vechiu, decât din 317 d. Chr.

Sigilul de sub nro 2 cu portretele mignon cari stau față în față, arată aceste litero DDD—NNN, cari de bună samă sunt de a-se ceti astfeliu: *Domini nostri tres*. Pre când dară au folosit în monetăria sirmiană acest sigil, au fost trei împerați de odată, cari purtau titlul de *Dominus Noster*. Acest titlu care deja pre timpul lui Diocletian a devenit officios, la început la competit numai pre elironomi, adecă pre așa numiții *Caesari*; fii lui Constantin deja ca *Caesari*; adecă *Augusti* l'au folosit. După moartea lui Constantin fii lui dela muierea sa *Fausta*, *Constantin*, *Constantinus* și *Constantans* cu ocasiunea unei revoluțiune de curte în care au perit și verii lor *Dalmatius* și *Hannibalianus*, în 388 au convenit chiar în Sirmium, unde s'au împărțit între ei imperiul roman. Deja în 340 Constantin au căzut în lupta de lângă fluvieșul *Alsa* pre teritorul *Aquilei*.

Dureros cumcă cele trei portrete de pre sigil cari de-și se repețesc de patru ori pre cele trei rude, sunt așa de șterse încât nice aceea nu se poate vedea, că oare ce semne li dechiară de împărați. Numai literole de lângă ei testifică, cumcă sunt portrete de caesari. Cine sunt acești caesari?

După părerea mea nu pot fi alții decât numai fii lui Constantin Marele mai nainte amintiți. De o parte semnul

P
X
I

ce se repețește pre sigilele depre rude arată un atare timp în care creștinismul s'a putut manifesta liber în publicitate, car de altă parte formele literilor, ce se ved pre sigile nu conced, că se detam originea acestor monumente pre timpuri foarte vechi. Să mai adauge la aceasta și aceea, că numai libertatea absolută primită decurând a potut fi cauza, că acest semn l'au potut folosi și acolo unde

n'a fost de el nici o lipsă. În un atare stat care întreg e creștin, nu-i trece prin minte nimenui să vestească pretutindenea cumcă el e creștin.

Dar mai virtos aceea cumcă portretele acestor trei caesari s'au aflat la olaltă pre un sigil sirmanian, face foarte probabil lucrul, că conform unei datin vechi romane a voit să stăruiseze acel incident însemnat, cumcă toți trei caesarii au fost în Sirmium, și dacă vom reflecta, că Constantin iunior în 338 a fost de 22 ani (născ. în 316), Constantius (născ. în 317) de 21 ani, Constans (născ. 323) însă a fost chiar numai de 14 ani, atunci aceea foarte bine nimereste la aceea împrejurare, că pre sigil unul dintre caesari e reprezentat ca copil, de oarece portretul lui considerabil e mai mic ca a celor doi.

Dacă aceasta hypothesă a mea e corectă, atunci rudele au fost fabricate în 338.

Sigilul de sub nro 3, care s'au aflat pre toate rudele, și pre care astfeliu îl cetese: Lucianus obryzavit idem signavit (in) Christo, ne spune cumcă Lucianus a fost lămuritorul aurului monetăriei din Sirmium, acărui datorință a fost ca pre toate rudele cari s'au fabricat la el și sub conducerea lui din aur lămurit, s'au și pună sigilul său luând prin aceasta asupra sa responsabilitatea, că acest aur într'adevăr e lămurit ad obrussam.

Identitatea perfectă a sigilului de pre toate 6 rudele adeverește aceea, că toate 6 au eșit din una și aceeași monetărie, adică din Sirmium.

Sigilul de sub nro 4 ne spune: Quirillus et Dionisus Sirmii signaverunt. După cuvântul cel din urmă s'au aflat deorațiunea a formei de creagă de palm, pre care în descrierea sigilului de sub nro 1 o am luat drept, simbolul orașului Sirmium. Aici să vede a fi superfluă, de oarece numele Sirmium e scris și cu litere; apoi numele e drept că s'au aflat și în sigilul nro 1 de desubt, și totuș vedem simbolul și în mâna Monetei.

Cine au fost acest Quirillus și Dio-

nisus, și ce calitate și-au aplicat sigilul lor pre ruda de aur?

Mai înainte de toate să vede, că aceea doi domni n'au fost creștini. Singur numai pre o rudă și încă numai începătorul stâng s'au aflat sigilul, și tocmai pre aceasta rudă stă înaintea tipului Monetei o stea în loc de simbolul lui Christos, și tocmai o stăliu de stea s'au aflat înaintea ultimului șir a sigilului. E posibil, că aceasta ștampilă a fost ștampilă vechiă, pre care n'au cutozat încă a aplica acest simbol a creștinismului, care însă a servit și mai departe ca un instrument folositor.

De altcum legislațiunea lui Constantin a oziș exercițiului liber a credinței; creștin și păgân într'o formă s'au putut adora public Dumnezeuul său, și astfeliu e foarte posibil, că în aceasta epocă tocmai așa s'au mărturisit păgânismul lor ce s'au lipeau de Olympul lor vechiu, ca și creștinii creștinismul lor. Pre timpul ultim a decadinței de comun s'au îndatinate a s'au eșea fală cu gloria trecutului.

Nici aceea nu o cred, că ar fi fost oarecari domni mari. Numele simple indică nescari servitori sau cel mult libertini. S'ar putea eugeta și la aceea, că au fost nește oameni privați, la comanda a căror s'au turnat în monetăria acestea rude; dar apoi în cazul acesta ce sens are și sigilul lor lângă cel oficios? După părerea mea e mai simplă aceea hipotesă, că acestia au fost probători de aur ca controlori.

Academia să vede și de sigilul de sub nro 5, pre care s'au ceteste clar: Flavius Flavianus signavit ad dignia. Lămuritorul turna din aurul lămurit (obryzatum) ruda (later) ce era de a s'au da în circulația și o ștampilă cu sigilul său; dela el trecea apoi la controlor care supunându-o la probă comparându-o cu acul de probă (digma) o cerceta, că oare aurul corespunde cerinței, apoi convingându se că e bine lămurit, aproba (probat) și spre adevărarea acestui lucru și el și punea sigilul (signat) său. —

Și aici să aflat simbolul cetății Sir-

mium după ultimul cuvînt a inscripțiunii astfel dar și acest probătoriu a fost în Sirmium.

Din acelea espusă pînă aci atîta e secur, că ruzile de aur din Kraszna au fost turnate în Sirmium, aceasta o veste lămurit ștampilele monetăriei împărătești de acolo; epoca încă așa cred că o am determinat destul de secur.

Acelea 3 rude pre cari nu s'ă află figura Monetei și portretele mignon ale împăraților după cum arată ștampilele lămuritorilor, încă acolo au fost preparate.

Acum însă s'ă ivește aceea întrebare, că pre acestea pentru ce nu s'ă află ștampilele officioase?

După-ce identitatea lămuritorului dovedește aceea, că toate acestea rude sunt circa din acela-ș tîmp: celea cu ștampilele Monetei nu pot nici cu mult de mai înainte, nici cu mult de mai târziu; fiind-că Constantin iunior a murit deja în 340, de aci începînd ștampilat cu portretele acelor trei împărați nu s'ă mai putut folosi. Pre cînd din contra numele probătorului: Flavius Flavianus, judecat din puuctul de vedere a sistemului numelor romane, acesta arată pre un membru a familiei Flavius, adecă arată pre libertinul dinastiei lui Constantin, care probal mîntre a fost omul monetăriei și a fabricii de lamurit aurul din cetatea Sirmium. Sigilul lui deci ca a unui atare om, a fost sigil officios și astfel a supliniit pre deplin sigilul cu portretele. Astfel rudele neprovezute cu sigilul, pre cari s'ă aflau portretele, probabil că sunt mai tinere cu vre-o trei patru ani decît celealalte, or fi cam din 341 ori 342.

Mommsen în locul citat mai sus a opinat astfel că poate pentru aceea a emis ștampilarca. că astfel s'ă nu îngreuneze bucățirea rudelor. Romanul însă n'a făcut astfel, ci din contra aplica cîto 3, 4 ma și 6 sigile pre fiește-care rudă, ca astfel bucățindu-o s'ă fie pre fiește care bucată cel puțin cîte un sigil.

Încă numai cîteva întrebări voiesc s'ă mai ating pre scurt.

Oare pînă la ce grad de fineță puteau lămurii acestea rude de aur? Spre hotărîrea punctuoasă a fineții aurului n'am avut mijloc, de oare-ce n'a fost de îndemână aurariu, care ar fi fost în stare a'l proba cel puțin cu ac de probă, dar pre o rudă am observat o maculă pre care esamenând' cu ajutoriul unei sticle măritoare am văzut că aceasta e causată prin apă tare, pre care probabil o a probat vre-un aurariu Brașovean, prin a cărei mîni a fost trecut aceasta rudă.

Suprafața rudei atinsă cu apă tare a fost plină de găurele mici, din cari acidul a fost ros părțile nenobile a metalului. Aurul deci nu e de tot curat în acestea rude.

Cum au ajuns acestea rude aici? După ce acestea rude de aur au fost pusé în circulațiune în loc de bani, respunsul s'ă îmbe de sine. Au fost proprietatea unui om singuratic, care cu ocașiunea tîmpurilor turburate ș'a îngropat în pămînt tesaurul, în speranța, că după-ce va trece furtuna, eară-ș le va scoate.

Nenorocitul deja sau a murit sau mai târziu și în spaima cea mare nu șile-a însēmnat bine, — ear sēm̃n bătător la ochi n'a cutezat a pune, — atîta e secur că n'a mai ajuns nici cînd în proprietatea lor. Acolo a șezut deci ascuns tesaurul o mie și jumătate de ani, pînă ce norocul orb nu l'a dat în mînilor unor țigani.

Cumcă materia acestor rude ar fi din băile transilvane, e posibil dar nu e secur, ma nu e nici probabil. În aceea epocă Dacia încetasé deja de mult de a mai fi provincie romană, și astfel abia s'ă poate crede, că ar fi transportat de aici materia crudă în lămuritoriul din Sirmium. E posibil s'ă fie aur din Illyricum, a cărui mine numai sub domnia turcilor s'au dat în țări, dar pre cari evul nou posibil ear le va descoperi și le va cultiva, căci abia s'ă poate crede s'ă fie eshauriate.

Dar fiind cu considerare la aceea ce am citat mai sus dela Mommsen, e devezut, că tesaurul ca unicul și primul în felul s'eu, are marc însēmăate. Spe-

răm că acestea rude sã vor trimite pro calo oficioasã în capitalã, acolo le va primi în mânilor salo muzeul național și acolo apoi va fi ocaziune sã sã descopere și acelea, cari după corectarea mea în fața locului, au romas încă în obscuritate.

Acolo trebuie făcuți pași și în aceea

privință, ca col puțin doauã sã ne căpãtãm și pre sama muzeului nostru ; sau dacã așa ecva la nici un cas n'ar fi cu potință, atunci noauã sã lase sã ne pre-pãreze fototipii, ori imitațiuni galvano-plastice.

Dr. H. Finály.

DESPRE CULTUL PLANETELOR ÎN DACIA ÎNAINTE DE ROMANI.

(Finc.)

Pãrerile mele referitoare la acest lucru le am comunicat cu assyrologul englez A. H. Sayce, punând deosebit pond cu aceasta ocaziune mai virtos pre analogia obiectelor cari simbolizeazã religiunea și cultul planetelor, ce le aveau tracia din Dacia și Troia. În respunsul seu adresat mie și datat în 28 Octobree 1886 astfeliu sã desclarã: „Cumeã lanțul neîntrerupt al descoperirilor — numărândule între aceste și ale mele — leagã la olaltã arta etruscã și strãveche italã cu arta popoarãlor de pre valea Dunãrii și tot somnul aceea dovedeste, cã aceasta artã și culturã ce i-a urmat a emigrat mai înainte și Italia.“

Limba simbolicã a cultului planetelor în colecțiunea mea obvine pre roate de lut care representã soarele de un diametru 9—10 em. adecã pre discuri de soare și pre margelele de lut identice cu celea ale troienilor. După pãrerea mea pre margelele sgãriete cu o simbolicã religioasã, atãt acolo cãt și aici sau folosit de mãtãni, și nu de prisnele de fus, după cum a aserat greși sãpãtoriu Troiei dr. Schliemann.

Imitarea din Asia micã a semnelui << hieratic accadic a soarelui de pre amintitele discuri de soare identice cu margelele de lut ale troienilor (Ilios 1519, 1818, 1874, etc) sã poate referi la alegoria soarelui masculin. Pre tãmpul lui Ulfilas încã și germãni cunosteau un soare de genul masculin și altul de go-

nul feminin; ca un al trielea reaminteste soarele neutral de nordul vechiu¹⁾.

Imitarea din Asia micã a semnelui accadic hieratic a lunii <<< și pre numãrul 30 a discurilor de soare din Dacia (și 'n mai târziu prin astrologis's'a scris cu urul 30 după sistemul numeric) și pre mãrgolele de lut identice cu ale troienilor (Ilios 1977, 1897, 1873 etc.) sã poate referi la soarele de genul feminin sau la metamorfoza soarelui de după amiazã. Acestei tradițiuni îi corespunde pre de plin „bãlada despre lunã și soare“ a traco-romãnilor noștrii²⁾. Un asemenea symbol obvine ca ornament și pre cheramica vechi-britticã și cyprianã. Aceasta imitațiune a symbolului lunii babilonice pre idolii mei de lut, cari reprezenteazã un chip de femeie sã poate referi la Istar, fata lui Sin, semnificãnd în Dacia pre tracia Diana-Bendis.

Sculpturile reprezentãtoare de rasã ale colecțiunei mele, cari ear sunt identice cu mãrgolele de lut des amintite ale troienilor (Ilios 1991, 1979, 1993, etc.) pot symboliza soarele de miazã cu puterea sã teribilã. (Planeticul Samdan assyr Hercules, phõnic Moloch, Chamman, etc.)

¹⁾ Opul celebru alui Hugó Meltzl »Solidaritãt des Madonna und Astarte cultus.«

²⁾ I. Lenormant »Etudes accadienne.« 409. T.I.

³⁾ Hugó Meltzl: Gõthe und das Monstrum, der Hochzeit von Sonne und Monde 1886. Cluj.

Obvin încă simbolul accadic hieratic a soarelui răsărind în mod de patru-unghiu: așezat în modul următor <>

Pre fețele roatelor de lut obvin în cerc 7 darabe împresate nouă, ca symbol ce reprezintă o colecțiune de stele, și poate demnifica celea 7 planete aplicate pe discul solar, 7 Cabiri (Patāk) — cari și-au avut cultul lor pe insula Samo-thracă — pe Plejazi celea 7 constelațiuni cerești, ca reședința celei mai puternice ființă, tot odată emanațiunea focului, cele 7 spirite a babilonienilor vechi, Auramazda cu 7 ochi etc.

Celea 7 darabe de imprimare nouă de pre *discurile de lut ale colecțiunii* și de pre *mărgelele de lut ale troienilor* (Ilios 1862, 1976 etc.) se pot referi însă la semnele celor 6 planete.

Symbolul globului pământului cu ceatorul seu obvine pe o lespede de lut asemenea unui amulett provezut cu coadă. Mai departe sunt asemenea mai mulți dintre idolii colecțiunii mele, precum și symbolica animalică, amulettele, obiectelor de vot, cu un cuvânt — pre cum am amintit deja — trăsăturile mitice cari reprezintă *etnica-tracică* a cercetărilor mele, cu celea ale Asiei mici, a Troiei, a insulelor aegeice și a Greciei celei de înainte de emigrarea viței arice p. e. unul dintre idolașii colecțiunii mele după Pitareh, poate că reprezintă pre traco-frigicul Dionisos Sabaios, cu referință la Dyonisos Zagrenus din Creta și Samos.

Conform enigmelor religio-istorice ale Asiei din evul vechiu, mai sunt însă figuri corespunzătoare următoarelor prototipuri ca: Nana-Artemis din Maldaea, Diana Pergaia (Monapsa), Aphrodite Venus din Kypros, și Astorét Karnaim din Gados (forma Egyptiană în kap cu disc de soare între coarne), Demeter Malaina idol din Phopos, un pristol cu glob simbolizat, asemenea și celui din Kōrsabad, idolii etnanciei cu figură ce reprezintă ehipul până în pept, referitoare la renaștere cilindru de lut de origiuă babilonică (palingenezia), ca Hissarliki cu ornamente troienești cari după Sayce și

au originea în Asia mică, symbol ca cel troenic care seamănă ideogramei Dzeului accadic Anu, hermesi diferiți cari seamănă cu a grecilor vechi, mai departe idoli, obiecte de voturi și de astfelu de cult ca a troenilor provăzute cu cap de buhă, stea ca symbolul Shamosh-lui, stilpat lui Baal, symbolul de bronz Istarei din Babilon și altor diferite prototipuri,

Cu unele dintre acestea s'a ocupat disertațiunea mea ținută 1882 la congresul de anticități din Frankfurt.

Mie nu mi-au servit nici studiarea obiectelor de piatră, cu atât mai puțin a celor de bronz cu o deslușire curată referitoriu la trecutul acestor popoare apuse de mult depre fața pământului, precum mi-au servit comparațiile făcute asupra limbei symbolice a religiunii traco-dacică și colecțiunea-mi syllabară a Asiei, care între toate e identică cu ceea a troienilor, și pre care mi voia a o face cunoscută mai în detal în o lucrare ce am să pun sub tipariu, de la care scop până acum am fost împedecată prin un morb cu greu curabil.

Cu aceasta ocaziune public numai puțin din bogatul material ce mi stă la dispoziție. Am voit adecă numai să trag atențiunea asupra acelei împrejurări momentuoasă, eumcă cultul planetelor a tracilor din Dacia și Troia, cari sunt din una și aceeași viță, se poate aplica pre baza sistemului astrologie numeric, după-ce la ambele se poate aplica cu acelaș succes unul și acelaș metod de aplicare, și că obvenind pre teritoriul dacic theoplattia dacică eugeată de perită, idolii colecțiunii mele formează originalul mitologiei tracică păstrată de grecii clasici, pre cum verosimil acestea mituri formează baza etniciei grecești.

Deja demult au observat somitățile străinătății ponderositatea și marea valoare multimelor de analogii arătate de mine cari pre baza datelor mele în așa lumină aruncă asupra trecutului popoarelor străvechi amintite mai virtos însă asupra etniciei evului mitic poporului tra-

cie, și asupra genezei rasei și a originii cultului lui încât vedem curat tipul Daciei înfloritoare, care până acum a fost cugotată de barbară, și pro care nu o au făcut mare și puternică emigrarea popoarelor arice sau domnia romană.

Conform exprimării lui Paul Hulvalvy și pentru aceea su ponderoase cercetările mele, căci prin rezultatul acestora a devenit într'adevăr secur lucrul acela care pornind după zisele lui Herodot, numai să presupunea despre locuitorii străvechi ai Ardealului, că adică: aceia au aparținut rasei estinsă tracică din Asia mică, și că originea tracică a daco-geților o una și aceeași.

În urmă nu pot refăcea să nu-mi exprim mulțemitele mele cea mai ferbinți tuturor celorlora, cari mi-au stat într'ajutor, pentru a-mi putea da aceasta mică dare de samă asupra cercetărilor mele făcute în decurs de 11 ani. În locul prim îl compot mulțemitele mele pre măiestrul meu domnul dr. Henrich Finály, a cărui numai știința e mai neexhauribilă decât bunavoința și care mi-a pus la dispoziție și bogata-i bibliotecă.

Tot eu asemenea multămită îi dătoresc d-lui Carol Szabó, care asemenea cu cea mai mare preveniență mi-a deschis biblioteca universității și a societății Muzeului Transilvanian, procurând tot-odată și opurile speciali de lipsă la aceasta lucrare. Cu sinceră recunoștință îi dătoresc încă profesorului institutului Bothlen (Bothlen főtanoda) și directorului școlii reale din Deva d-lui Gavril Teglas, cari încă mi-au stat într'ajutor cu știința-le vastă și cunoștințele multilaterali.

Cercetările și adunarea datelor din partea d-lor m'au întărit încă mai tare cu privire la asertiunile ce le-am enunțat, adunând tot-odată cu muncă neobosită dl Herepey în locul colecțiunii d-sale nimicite în 1848, obiecte încă și mai prețioase din locurile străvechi ale Ardealului, cari se pot considera de o colecțiune mare.

Cu cercetările-i încoronate de succes a servit știința adunătorul modest, pentru care lucru meritul îi este neperitoriu.

Sofia Torma.

CUNUNIA BUHA.

(De Alexandru Brody)

Precedințele.

Am eu un prieten bun pre care îl porecesc: *Buhă*. Acum Buha se însoară cu Rëndunica. Vrea să lege capul unei fetiță tinăra care de regulă purta rochiă neagră cu garnisură albă. Vorba încă i-o atât de repede ciripitoare încât de sigur că are înțeles aceea ce zice, dar nime nu o poate pricepe.

Cu Buha mă întâlnii ieri.

— Auzi frate — mi zise el — am ajuns de adiunct la consilierul intim al contelui Szentjakabfi. Știi apoi că sum mirele agentilor d-șoare Marianna Achát, fca marelui comerciant Forró et Achát.

— Nu știu nimic frate, dar de toate mă bucur, dar . . .

Am înghițit celcalalte vorbe, temându-mă de neplăceri. Acest om care e numai cap, se cunună în acel timp când i-a căzut pèrul de focul luptei democratice și în urma deselor „eșite“ par' că i s'au scurtat picioarele. Peptul și foalele unite în un corp până acum cu totul necunoscut în anatomie, nu numai pre conta ochilor ei și a trupului era chiar ea și *buha*, pasărea cea învățată.

Mă condusă la „Rëndunică“ carea iubește oamenii culți.

— Serie-i ea în album.

— I-am scris, apoi am dișcurat toți trei. Dar buha fu chemat îndată la telefon.

— Exelenția Sa vorbește?

— Hallo! Exelenție!

Rândunica rēdicându-și un deget-zisă:

— Pst! Tăcere.

Împrejurările.

Exelenția Sa avú multe de vorbit cu Buha care însă ascultă cu multă plăcere. Câtva timp am stat și noi acolo, dar fata urindu-să, mă condusă în o altă chilie.

— Aici avem liniște! zisă cu confidență repentină.

— D-soară Rēndunică! cum poți să te măriți după un om așa de urit? am zis eu cu aceeași confidență și cu o perfidie involuntară.

Rēndunica ciripi:

— Kramer face mobilele, toate vor fi baroc!

— Inzădar ascunzi, vād că nu'l iubești sau doar 'l chiar urēști.

— Înainte de prānz am fost la Zachiri. Am cumpărat: două dagestane, trei gulistane, patru tapete de rugat, rou-seau, smyrna, mai mici și mai mari.

— Toate's bune dar ce o fi dacă rămāi singură cu toate aceste?

— În fie care Luni la noi a fi societate, așa cred că și dta vei lua parte.

— Am onoare! — sună telefonul din chilie învecinată! — Bună ziua!

Barēmi că însēra deja. Au mērs la Kugler și m'au luat și pre mine cu dēnsii. Ei bine.

Amor.

Era sara târziu și negura deasă când ne-am pornit îndērēpt cătră casă. Rēndunica trimisă Buha înainte, bagseamă ca unul care vede și noaptea, să conducă convoiul și să țină de urit mamei ei.

Mai multe fete negre frumoasē și oameni negri mergeau înainte, tot rudenii. De odată — D-zeu știe cum — noi doi, eu și Rēndunica, am ramas singuri îndērēpt. Doar pentru că eram om însurat, sau pentru ce — nu știu, destul atāt, că ea era foarte confidențială cumine.

— Nu fu frumos din partea d-tale că te ai însurat, acum mi-ai putea face curte acum . . . acum . . . m'ai putea fura.

— Și așa sē poate. Unde dispui?

De-odată sē făcū seriosă (cea ce nu-i sta bine). Se uita în jur, sē gândea. În negura și întunecoul ce domnea, am pierdut din vedere pre cei ce mergeau înainte. Mireasa mă agrăi:

— Eu mă încred în d-ta. Simt că deși 'mi ești cel mai nou, dar ești tot-odată și cel mai bun amic! Uite, eu am un amic și rudenie din copilărie carele e foarte morbos. Condu-mē la dēnsul. Apoi la cei de acasă le spunem că ne-am rētăcit, le spunem că — ei, le spunem ce om vrea noi.

No urcărēm în o birjă și în două minute eram acolo.

Bietul medicinist zăcea morbos în pat. Fața-i palidă sē făcū roșie ca pipărea când vād fata intrând la el. Strigă pre sērvitoare sē pună la o parte sticla cu medicină, dar sērvitoarea nu veni.

Fata noastră sē lăsa pre dunga patului; și rēdică vėlul, apoi ascuțindu-și clonțul sērută pre morbos. I tocmi perina, i rēdică capul blondin asudat, i suclă musteața neregulată.

În decursul acesta eu învētam a bate doba la fereastră, dar totuși putui auzi vorbele înecate în lacrimi.

— Pre tine te iubesc și pre nime altu. Oh! barēmi dea-și putea muri cu tine!

Ii surisē, 'l deplinsē, 'l sērută, 'l sfādī, îi ciripi ca și-o pasere și 'l lăsa acolo.

— Ce cugeți — întreba de mine pre stradă — oare va muri?

— Ah! După cele întēmplante sigur sē va scula! Și dacă sē scoală ce ai de gând cu el!

Nu 'mi respunsē ei zimbi confusă.

Credință.

Intr'acosta am ajuns a casă. Mireasa pro toți îi certă căci aulăsat'o sin-

gură cu un cunoscut nou. Buha căpăta porțiunea cea mai mare. Dar inima ei bună se înblânzi curând. Expresul a adus haina de mireasă. Lampele electrice ale salonului s'au aprins. Rêndunica cu inima sbocotind privea nimfele de pro haina-i de mireasă. Adă capul galbin al Buhei și 'l ertă pentru greșala de ori, ba de câteva ori îl numi »măgăruț de aur.« Pro mine mă alungă, căci au sosit alto patru haino de mătăsă din Viena și voea ale proba.

M'a dat afară, petrecându-mă până dincolo de ușa antișambrei; — pro Buhă car îl cheamă cineva la telefon — și de jumătate eram în coridor, când strângându-mi mâna 'mi zise:

— Nu e drept, ce eugeți despre mine ?
Eu nici odată nu voi avea amores ! Auzi !
Nici odată ! Vreu a fi și a rămânea nevastă ones-tă.

Torăi, ciripî și fiind frig, închisă ușa și ou de credeam, de nu credeam, eram afară

Alte prospecte.

Să insoară Buha ; ia pro Rêndunică.
Iă pro fata caro mai tot-dea-una umbla în haină noagră de terno și a carei glas așa e de repedo, așa de ciripitor, încât abia o poți pricepe.

O ! Vai de capul tău Buhă. ?

Trad. I. C. Pop.

MORMENTUL LUI ÁRPÁD.

(Árpád sirja, de Coloman Tóth.)

Colo 'n culmea carpatină
Ruine mari poți privi,
Poporul zice c'acele
Cimitero mari ar fi.

Bravi eroi adorm acolo,
Și cruci din tulpine au,
Iar stâncile din vechime
Lor ca de cripte le stau.

Și 'ntre voinici Arpad încă
Odihnește 'n cetișor,
Căci nu-e mort dânsul, numai
Îș doarme somnul ușor.

Mezul nopții când revine,
Iat' murgul lui lângă el,
Arpad pē el ca-o năluca
Trece munții 'n cetinel.

Și de sus din înălțime
Îș privește țara sa,
Al său popor cum trăește?
Fericit e el în ea ?

Hei ! privind alungul dânsi...
De ar da de ceva rău ; —
De ar cuteza s'atace
Cineva poporul său :

Din buciùm ar suna tare,
Cât și morții ar auzi...
Stâncele crepare-ar toate,
Eroii lui ar veni.

Re'nvie-vor atunci dênșii, —
În lupte-or sări cu foc,
Cu a lor arme groaznice iar'
Cuprinde-or țara de loc !

Trad. A. Pituc.

APEL CĂTRĂ SCRITORII ȘI EDITORII DE CĂRȚI ECONOMICE.

Comisiunea executivă a despărțământului V (comercial, finanțial și de credit) al expozițiunii milenare din anul 1896 a luat în programă și aranjarea unei „bibliotecă de specialitate” ca parte a acesteia. Aceasta bibliotecă s'a estindo asupra tuturor ramurilor economice și finanțiale, cuprinzând opurile cari:

1) sunt lucrate de *autori din patria noastră*;

2) cari deși lucrate de autori străini, *sunt traduse ungurește și,*

3) cari deși lucrate de autori străini și încă notraduse în limba maghiară totuși *conțin notițe referitoare la referințele noastre.*

Ca să putem aranja aceasta bibliotecă după cum se cuvine, ca să poată ocupa loc în cadrul expozițiunii, avem lipsă primo loco de conlucrarea celor interesați; apelăm deci la toți acei autori și editori, cari au publicat, respective edat opuri aparținătoare acestui despărțământ rugându-i: să binevoiască a ne pune la

dispusățiune câte un exemplar din opurile respective spre scopul mai sus amintit.

Tot-odată rugăm pre fie-care amic al secțiunii comerciale, finanțiare și de credit, ca să binevoiască a lua parte la redicarea acestei biblioteci: mai cu samă punându-ne la dispusățiune opuri vechi, cătră a. căror autori și editori în interesul acestei colecțiune nu ne mai putem adresa.

Opurile, ne rugăm ale trimito până la finea lunii lui Martie a. c. la adresa: „Az 1896-ik Ezredéves országos kiállitás igazgatóságának”. Budapest (városliget) cu observarea „az V. csoport számára”.

Budapesta, 1896.

Presidiul expozițiunii milenare, secțiunea comercială, finanțială și de credit.

Maxim Falk,
deputat

Anton Lukács,
membru al cas. magn.

Bódog Mende,
referentul secțiunii.

REFERINȚELE LOCUINȚEI ȘI ALE EDIFICAREI LA ROMÂNI IN COMITATUL FĂGĂRAȘULUI.

Cultura asemenea unui curenț (golf) maritim, încetul cu încetul se varsă și în celea mai ascunsă și mai isolate părți ale ținuturilor. Ea răpește cu sine datinele, gustul desvoltat, care străformă pretenșiunile, schimbă manierile și portul îndatinat; ea creează datini, prefensiuni nouă, mai poate introduce un nou mod de trai în locul celui vechiu. Preeum valurilo mării ling pre încetul acelea părți ale stâncei, cari sunt espuse loviturilor lor, și străfoarmă forma malurilor; toemai așa străfoarmă și cultura datinele, imbrăcămintea, arhitectura (modul de a edifica), ma chiar și limba. E un fapt re-

cunoscut de toți, că cu privire la direcțiunea și repezimeă estehsiunii mai virtos influințază referințele (mijloacele) de comunicațiune. Intre împrejurări de comunicațiune anevoioasă și cultura se estinde cu greu. Drumurile, cărările sunt tot atâtea canale ale lătrii culturei, în apropierea căroră se poate observa mai cu rënd proprietătea-i bine făcătoare, — dar tot-odată și transformătoare.

Factorul cel mai puternic al lătrii culturei e calca forată, precum o arată aceasta nenumărate casuri.

Căți-va ani — așa zicând — și apoi înzădar cercăm după datinile și relațiu-

nile vechi: au perit sau dat uitării. Locuitorii comitatului Făgăraș acum se află în acel stadiu, când cu ocaziunea deschiderii liniei ferate străformările se încep în măsură mare.

Partea apusană, care o strătăina de linia ferată, deja înainteză cu pași gigantici, pe când partea răsăriteană, fiind îngrădită, încuiată într-o dealuri, încă numai acum se află la începutul începutului, deși acest teritoriu de două părți e strimtorit între linii ferate, și astfel se poate crede că străformarea și aici e numai chestiune de timp. Cu toate că cu această ocaziune atari urme, atari trăsuri caracteristice ar peri, a căror însemnătate istorico-culturală pe când pe de o parte e netăgăduită, pe atunci pe de altă parte ar contribui foarte mult la clarificarea chestiunii zilnice a timpului nostru, adică la clarificarea originii acestor rase de popor. Scopul acestor sîre ar fi tocmai acela, de a aduce la iveală și a păstra câteva trăsături caracteristice din timpurile de demult.

Comitatul, putem zice în general, că constă din două rînduri de sate, dintre cari celea de pe lângă Olt se numesc satele *din jos* (alsó), iar celea de la poalele munților satele *din sus* (felső), de comun pe malul unei și aceeași vale ce curge din munți în Olt.

Se află încă câteva comune împrăștiate pe parte prin cutare vale dintre munți pe parte la o parte de celea două rînduri de sate. Acesta e în mare chipul comitatului, precum amintii. Liniile de comunicațiune (drum de țară, cale ferată), leagă între sine satele provăzute cu atributul *din jos*, aproape în linie directă. Din care cauză dacă cercăm după trăsuri tipice, în satele din *jos* arare-ori aflăm, de acestea dăm mai virtos în satele ce cad la o parte pe la poalele munților, în valea Șincăi și în cercul Töresvár, care geografice aparține comitatului Brașov.

Primul lucru caracteristic, ce-i bate în ochi omului cercetătoriu în direcțiunea aceasta, e edificarea și tocmeirea specială a căsii. Mai bătătoare la ochi sunt

însă celea trei feresti aflătoare în partea edificiului de cătră stradă. Dacă vom privi căsile locuitorilor celor mai din apus începînd de la coliba celui mai simplu păstoriu până la (palota) curtea cea mai pompoasă, de la coliba samoiedului celui mai de Nord până la vila italianului celui mai de Sud, nicăiri nu vom afla nici o asemănare, dar nu vom afla asemănare nici cu celea ale altor naționalități — sași, sēcui — din părțile transilvaniene. Sēcuiul edifică lăsînd două feresti, la sași nu e hotărît numărul câte într'un loc. au câte două, într'alt loc nu câte trei. Pe teritoriul acestui comitat numărul de trei e așa de domnitoriu, încât caracteristicul lui nu se poate trage la îndoială.

Căsile vechi acoperite cu paie, și cari se află în satele ce cad de o parte, fără de excepțiune roată sunt provăzute cu câte trei feresti. Ma mare parte și din celea acoperite cu țigle; dar nu e raritate a vedea alipirea de aceasta împărțire nici la căsile nouă de pe lângă drumul de țară.

Dacă acum vom face asemănare între acest soi de edificii, vom putea desoabi trei chipuri bine precisate. Se numim pe cel mai simplu, ca de a bunăsamă pe cel mai vechiu: *typul fundamental* (*alap typusnak*), pe cel mai puțin simplu de prin sate; *typ dezvoltat* (*fejldött typus*) și în urmă pe cel acomodat recerințelor mai nouă: *typ nou* (*új typus*). Foarte naturală e și aici să se observe punctele de trecere și legătură, ca la toate lucrurile ce sunt capaci de dezvoltare.

Ma punctele acestea de legătură sunt foarte prețioasă, căci numai cu ajutorul acestora se poate întregi și aduce în sistematica legătură întregul mod de a atare edificare.

Căsile ce reprezintă *typul fundamental* nu alcătuesc un sat luat în înteles etnografic, ei sunt nescări hodăi ori măiere împrăștiate pe virfuri și costi de dealuri, și numai din punct de vedere administrativ sunt considerate de un grup. Aici nu se poate ști unde se

incepe și unde se găte satul. Un atare grup e în frumoasa vale a Șineai: Poiana mărului, Pestera, Măgura și aproape toate comuneloro vecinașe cu Töresvár.

Teritoriile acestea pe cari o dinioară s'au așezat din când în când locuitorii acestor comune, au fost acoperite cu pădure, azi însă sunt pășunate sterile cultivate ici-colea. Poenile micuțe depre atunci din ce în ce le-au tot mărit prin stirpirea arborilor, așa încât azi de abia se mai află câte un arbore ici-colea ca semn între hotar. Vecchiul colonist numai înr'atâta a fost cu privire la locul unde s'a așezat și ș'a edificat casa, întru cât acesta se-i fie de ajuns pe sama vitelor; tempestatea, vânturile, apropierea apei și a vecinilor — pe cum se vede — la toate acestea n'a reflectat. Căci d. e. locuitorii de azi trebuie să coboare oare întregi pe deal în jos până în vale, ca să-și poată stimpăra setea, de unde apoi eară-ș trebuie să suie dealul ostenicios. Aici apa e o avere neprețuită, de care nu dispun nici vecinii ce șed îndepărtare de câte o jumătate de oră.

Nu a fost cu considerare nici la materialul de zidit; a zidit din lemn ori din piatră, după cum adeca i-a fost mai la îndemână materialul; în preponderanță a edificat din lemn, deoarece la acesta a putut ajunge mai ușor, fundamentul însă — de cumva este — a fost de piatră. Planul edificiului ce își are fața către amiazăzi, e în forma unui paralelogram. Spre mai mare ușorătate partea ce cade de către linia principală de comunicație se o numim: *partea de către stradă* (uliță) sau *frontispițiul casei* (fața casei) partea opusă: *dosul casei*, partea mai lungă în a-cărei pereți se află ferestrele: *partea curții* (ograzii, ocolului), partea opusă a acesteia: *partea de după casă*. Foarte natural că aici nu poate fi vorba de stradă curte, (ogradă); nici însuși locuitorului nu-i sunt cunoscute acestea concepte și chiar și conaționalii lui, cari locuiesc în comune organizate și împrumută numele acestora dela slavi. Dintre chiliile cea de către uliță (din față) e de locuit, ear cealaltă e tindă.

Dintre ferestrele chilii de locuit una e în partea curții, ear una și numai arare-ori doauă în partea străzii (uliții). În casă locul de frunte îl formează cotul dintre acestea doauă ferosti, aici o așezată masa, în partea din dos e patul dacă este. În cotul din partea de după casă cuprinde loc cuptoriul (camnița). În celea înșirate până acum nu e nimic deosebit.

În mare coincide cu locuința clasoi mai sêrace a ori cărei naționalități, dar apoi celealalte sunt specialități. La casa astfel zidită și acoperită cu jip se mai adneșază un despărțământ, care ocupă loc sau din partea de către curte, sau din ceea din dosul casei, și care apoi în partea mai scurtă a străzii e provezută cu o fereastă rotundă (mai bine gaură) prin care abia lieurește câte o rază de lumină.

Drept coperiș îi servește mai adeseori cornii casei, cari în aceasta parte sunt mai lungi în jos, câte odată însă coperișul nu e împreunat cu a casei, ci formând un felju de curte luminoasă e provezută cu corni deosebiți, alcătuind un acoperiș jumătățit, a căror jipi sunt strinși către corni cu un fel de lemn (kalodákkal) pregătite spre acest scop. Dacă vom cerceta adevărata destinație a acestei adăgături abia lumina de i-o vom găsi.

Ca locuință nu o pot folosi nici din cauza formei, a luminei și a locului unde e așezată, de cămară însă — dacă de așa ceva e lipsă — servește tinda. Pentru-ee e zidită deci aceasta adăgătură? De oare-ce ceva destinație trebuie să aibă.

Responsul la întrebarea pusă îl vom primi dacă vom fi cu considerare la ocupațiunea locuitorilor. Azi au doauă ocupațiuni economia și prășirea vitelor. Să le vedem acestea pe rând.

În genere vorbind, în acestea regiuni nu se află loc plaiu, care să fie acomodat pentru agricultură. Inclinațiunile, coastele sunt de multe feluri, dar natura aici a aplicat acei grad, pe care e imposibil a ara cu vite, și cu toate acestea și pro acestea locuri vedem înver-

zind oves, orz, cucuruz. Locuitorii acestui pământ s'erau și cultivă locul cu sapa și hârlețul, ear plugul îl cunoaște poate numai din nume.

Guinoiul îl sue pro acestea coaste sterile în corfe, ori boturi, pro care apoi un torent îl spală și cași cum n'ar fi fost nici când aeolo, să v'ed pro pământ capete ascuțite de stânci v'aroasă și spoiulă sfârmicioasă. În ziua următoare lu-eepe din nou munca lui Sisiphu, să coborâ adcea în vale după humul și guinoiul eo l'a mânat torentul de unde apoi iarăș îl sue îndărăpt cu mare osteneală, e în o luptă continuă cu elementele, pentru acest pământ, care asigură subsistența deplorabilă.

Din aceasta să poate vedea, că acest lucru abia i-a potut fi mai de mult isvorul de câștig, la așa ceva l'o constrins timpurile de acum. S'au înmulțit căsuțele și locuitorii pro piscurile dealurilor, din cauza aceasta și cultivează pe-tecele de loc de prin prejurul căsii.

După acesta nu ne rămâne îndărăpt altceva, decât ca să ne eugetăm la economia cu vitele care a potut consta din prăsierea vitelor sau a oilor, ori din ambele. Că care a fost din doauă îndată vom vedea, dacă vom fi cu luare aminte la tractarea lor cu acestea animale, cu privire la instrumentele și numele lor. — Atâta e adevărat că tractarea mai se-cură cu acelea instrumente sunt mai perfecte, numirile mai naționalicești decât acelea, cari au format ocuparea lor străveche.

Poporul român n'are cuvintele sale proprie pentru mânărea cailor și a vitelor, caii și-i mână săsește (hájez, hōjez), ear boii și bivoliile ungurește. Numele boilor sunt ungurești: szök (szöke), cien (csendes), ren (rendes), și. (szilaj) sire (szürke), iam (jámbor), etc. cia-cien (csá-csendes), ho-ren (hó-rendes).

Afară de aceasta și celea mai multe numiri de vite referitoare la tractarea cu ele, încă dovedesc, că nu le-a fost ocupaciunea străveche ei vitelo cornute și le au căpătat dela s'ocui și tot dela ei au învățat și aplicarea lor atunci când s'au mutat aici.¹⁾

Ocuparea lor străveche a fost deci esclusiv oieritul, cu cari apoi s'a mutat din munți în munți, unde aflau pășuni grasă și adăpost pro sama lor. Acestea iau dat mănecarea și veșmintele de lipsă pro cum să întemplă și azi. Acest lucru n'are lipsă de argumentare lungă cu privire la munteni, o privire o argument convingătoriu. Modul lui de traiu, zidirea și împărțirea locuinței lui e acomodat acestor animale.

Turma vara a cutriorat munții ajungând până în România, dar în timpurile de carne s'a retras în locurile puțin go-roasă. Astfel așa și-a zidit casa încât atât el cât și turma sa să fie scutită de pericolele tempestăților și de animalele răpitoare. Astfel a zidit pentru el mai aproape și mai comod, un staul adaugat de casă și acoperit, provăzut cu un foliu de ferăstucă, prin care a străbătut lumină de ajuns, dar n'au potut străbate animale răpitoare și unde era destul de cald pentru oile de a fâta, dela cari depindea partea economică a anului, nutremântul principal, laptele și brânza.

Faptice și azi aflăm acest lucru așa, câte într'un loc amendoauă adăugăturile, dacă economul să ocupă atât cu prăsitul vitelor cât și cu a oilor, de altmintrea esistă numai o adăgătură. Într'alte locuri însă acum nu să află nici una, de care acum nu mai e teritoriul de ajuns pentru pășunat, sau să îngrijesc în comunitate de el și astfel schimbându-se împrejurările s'au schimbat și modul de a zidi, deși încă nicăiri nu în așa mod co- virșitoriu, încât să fi perit cu totul urmele găzduirii de mai înainte. Azi deja au ocupat teritoarele de alungul dealurilor, s'au coborât în văi și au acoperit și locurile plâne; la acestia în proporțiune cu depărtarea dela locurile muntoasă s'au schimbat modul de traiu, conform căruia s'a acomodat în decurs de seeli și modul de a zidi. Dar la poalele munților uude nu așa de mult s'au coborât locui-

¹⁾ E o aparițiune interesantă și aceea că s'ocuiul nu-și știe mâna calul numai săsește, și între numele de industrie încă are multe străine.

torii, încă va dăinui mult timp acest mod de a zidi.

În acelea sate unde la zidire s'aplică tipul dezvoltat, deja nu mai țin oi în aceea adăugătură, care aceea acum nici nu e adăugătură, ci acum e o chiliuță făcută după plan, dar la căsile celea vechi și acum provăzute numai cu o gaură mică, unde e aplicat un ochiu de fereastră fără cundre, care apoi împedecă intratul măștelor la slanina afumată.

Cășile edificate în *tipul dezvoltat* acum formează deja comune, car ocupațiunea principală a proprietarilor e economia, amăsurat căreia sunt întocmite și locuințele. Întocmirea locuințelor arată numai dezvoltarea, acomodarea nouelor relațiuni, dar în dezvoltare există continuitatea. Încă și acum e sub un acoperiș cu celealalte olate de economie, dar acum nu e adăugată cruciș, ci dealungul. Încă și acum e sub un acoperiș cu colnița, în care își așază economul instrumentele economice, spre a le păstra contra tempeștilor, e sub un acoperiș cu grasdul, cu șura, uade și leagă vitele; unde și adăpostește bucatele și nutrețul vitelor, cu poiata unde își închide vitele mai mărunte.

Locuința constă din două părți, din partea de cătră stradă și din cea de cătră curte. La cei mai săraci de cătră curte vara servește de culină, ear earna de tindă și adăpostul galițelor; la cei auyuți e provăzută cu o fereastră în spre curte, și servește de culină, de chilie de șezut preste zi.

Partea din spre stradă constă din o chilia mai mare și alta mai mică (chilia tipică). În aceasta chiliuță acum nu mai ține oile, la cari acum fiind și mai de parte de casă nu pot străbate ferele răpitoare, ci o folosește de cămară (arare ori o chilie de dormit a tineretului, când adevă familia e foarte numeroasă). Drept fereastră și acum îi servește o gaură rotundă provăzută cu un ochiu de sticlă. Dacă proprietarul e mai în stare atunci acel ochiu 'l prevede și cu cadru, (ramă). Care o și mai în bună stare, acela aici face o fereastră formală: dar pre când

la chilia vecină adovăratele ferosti au șese ochi, aceasta are cel mult patru. Să consideră de un înocitoriu cutezătoriu acela, care neschimbând nomica în mărimea chilia aplică la ea o fereastră în mărimea și stylul celoralalte, dar pentru aceasta câte o dată și în acestea chiliuțe atărnă de țitina ușii coastelo afumate.

Chilia cea mai mare e chilia de părăde (sărbători), care spre curte are o fereastră, eară spre stradă câte o dată una câte o dată două, amăsurat stării. De aci zidirea cu trei ferosti. În această chilia își adună toate celea vrednice de văzut, hainele multe de pat, cari sunt pusă pre patul asternut sus, masa vepșită cu tulipani, asternut cu măsuriță curată, care o folosește numai când au oaspeți ori în zile de sărbători, după masă așezat pre lângă părăte, să află un scaun de acelaș styl cu masa. Pre părăți atărnă nește chipuri, pre acăror sticlă sunt vepșiți sfinții de un prospect îngrozitor, chipuri de acelea adevă, pre cari le pot cumpăra mai eftin. Deasupra oglinzii (mirătoare) și a ferestii, respective ferestilor sunt pusă ștergare de manufactură proprie, cari servese de decorațiune.

(Finea va urma.)

Ludovic Györke.

BIBLIOGRAFIE.

Au apărut de sub presă și se află de vânzare aici: „Convorbiri Literare“ anul XXX, nro 1. *Sumar*: Mihail Dragomirescu — Criticele D-lui Maiorescu. Duiliu Zamfirescu, — Tanase Scatiu (roman). Chita Pop, — Eminescu și Gottfried Keller. D-1 Coșbuc și Marie von Ebner Esckenbach. Duiliu Zamfirescu, — Preludiu (poesie), Către Diana (poesie). H. Sudermann, — Magda (Heimath), dramă în 4 acte, (trad. de Virgiliu Popescu). Ascanio. — Comedie în 3 acte (poesie). Mamine Sibriak, — Spovedania (novelă, trad. de N. M.). I. A. Scarlatescu, — Te iubesc (poesie). G. Balcoian, — Privire generală asupra dezvoltării dreptului public român. D. Nann, — Vultur (poesie). Cronice literare: I. S. F. — Despre utilitatea generală a studiilor istorice, de Neulai Iorga. Virgiliu Popescu, — H. Heine, „Din cartea cântecelor,“ trad. în versuri de G. D. Pencioiu. Ghedomil Myatovitci, — Sinaia, (trad. de Svil). Revista publicațiunilor Poșta redacții. — Prețul unui exemplar lei 1.25 cuprind 152 pagine. Act se fac și abonamente.